

บทที่ 2

งานวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัย เรื่อง “กระบวนการสร้างการเมืองภาคประชาชน ของเทศบาลตำบล ชับสมอทอด อำเภอบึงสามพัน จังหวัดเพชรบูรณ์” จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ศึกษาจากแนวคิด ทฤษฎี และ ทบทวนผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นแนวคิดในการศึกษา ดังนี้

1. แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย
 - 1.1 แนวคิดการปกครองระบอบประชาธิปไตย
 - 1.2 แนวคิดประชาสังคม (Civil Society)
 - 1.3 แนวคิดการเมืองภาคประชาชน
 - 1.4 แนวคิดเกี่ยวกับการกล่อมเกลாதางการเมือง และวัฒนธรรมทางการเมือง
2. ข้อมูลพื้นฐานของเทศบาลตำบลชัยสมอทอด อำเภอบึงสามพัน จังหวัดเพชรบูรณ์
3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย

1.1 แนวคิดการปกครองระบอบประชาธิปไตย

ความหมาย

นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของประชาธิปไตย (democracy) คือแนวคิดที่เชื่อว่าประชาชนมีสิทธิที่จะปกครองตนเอง การปกครองระบอบประชาธิปไตย จึงเป็นระบอบการปกครองที่ยอมรับว่าประชาชนคือเจ้าของอำนาจอธิปไตย ประธานาธิบดีอับราฮัม ลินคอล์น (Abraham Lincoln) อดีตประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่าประชาธิปไตย คือ การปกครอง “ของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชน” ที่ถือว่าอำนาจหน้าที่ในการปกครองประเทศจะต้องมาจากประชาชนหรือได้รับความยินยอมจากประชาชน โดยจะมีการกำหนดวิธีการที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าวไว้

โคเฮน (Cohen, 1971: 8) ได้กล่าวถึงความหมายของประชาธิปไตยใน 3 มิติ กล่าวคือ

1) ประชาธิปไตย เป็นการพิจารณาในมิติที่ว่าประชาชนในสังคมหรือชุมชน ได้รับผลกระทบจากการใช้อำนาจรัฐ และมีส่วนหรือบทบาทในการใช้อำนาจนั้นอย่างไร หากชุมชนใดมีความเป็นประชาธิปไตยมากย่อมหมายความว่าคนในชุมชนนั้น มีบทบาทต่อการตัดสินใจหรือการใช้อำนาจของผู้ปกครองเป็นไปในทางที่ตอบสนองความต้องการของประชาชนในชุมชนนั้น

2) ประชาธิปไตยเป็นการพิจารณาในมิติที่ว่าประชาชนในชุมชนหนึ่งมีบทบาทหรือส่วนร่วมทางการเมืองในอันที่จะมีอิทธิพลต่อการใช้อำนาจรัฐ ในลักษณะใดและเพียงใด ซึ่งลักษณะของการมีส่วนร่วมนี้ จะส่งผลให้รัฐบาลใช้อำนาจตอบสนองตรงตามความต้องการของประชาชน

3) ประชาธิปไตยเป็นการพิจารณาในมิติที่ว่าประชาชนในชุมชนหนึ่ง สามารถมีบทบาทต่อการใช้อำนาจรัฐในเรื่องใดบ้าง โดยดูจากว่าคนในชุมชนนั้นมีบทบาทหรืออิทธิพลต่อการตัดสินใจของรัฐบาลผ่านทางนโยบายต่างๆ มากน้อยเพียงใด

วิสุทธ์ โปธิ์แท่น (2524: 45) ได้อธิบายถึงแนวคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตย ซึ่งสามารถสรุปได้ 3 แนวคิดดังนี้

แนวคิดแรก ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นรูปแบบการปกครอง หรือระบบการเมือง คือมีองค์กรต่างๆ ในการปกครองเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการปกครอง เช่น การมีสภาผู้แทนราษฎร มีพรรคการเมือง มีรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชน ศาลมีอิสระจากฝ่ายบริหาร และฝ่ายนิติบัญญัติ รัฐบาลต้องรับผิดชอบต่อสภาผู้แทนราษฎร เป็นต้น

แนวคิดที่สอง ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นอุดมการณ์ หมายความว่า ประชาชนมีความรู้สึกและยอมรับคุณค่าของประชาธิปไตยในขอบเขตแห่งกฎหมาย เสรีภาพ ความเสมอภาค และภราดรภาพ โดยยึดถือและปฏิบัติอย่างมั่นคงตามวิถีทางแห่งกฎหมายเพื่อธำรงไว้ซึ่งหลักการแห่งประชาธิปไตย

แนวคิดที่สาม ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นวิถีชีวิต หมายความว่า การปฏิบัติตามหลักการประชาธิปไตยในการดำเนินชีวิตประจำวัน ประชาชนทุกคนเข้าใจในสิทธิและหน้าที่ของตนเอง ไม่ละเมิดหรือเอารัดเอาเปรียบสิทธิและหน้าที่ของผู้อื่น เคารพกฎหมายบ้านเมืองอย่างเคร่งครัด หากประชาชนของประเทศใดไม่ยึดถือหลักประชาธิปไตยเป็นวิถีชีวิตประเทศนั้นก็ไม่ใช่เรียกว่าเป็นประเทศประชาธิปไตย แม้ว่าจะมีรูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตย หรือแม้จะมีกลไกอื่นเช่นมีรัฐธรรมนูญ มีพรรคการเมือง หรือมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็ตาม

ทินพันธ์ นาคะตะ (2516: 9 - 12) ในบทความเรื่อง “ประชาธิปไตย: ความหมายปัจจัยเอื้ออำนวยและการสร้างจิตใจ” กล่าวไว้ว่า หลักเกณฑ์สำคัญของการปกครองแบบประชาธิปไตยมี 4 ประการ ดังนี้

1) อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน ประชาชนเป็นผู้ใช้อำนาจในการออกกฎหมาย บริหาร และตุลาการ

2) หลักความเสมอภาคของบุคคล บุคคลมีฐานะทางสังคมเท่าเทียมกัน ทุกคนจะต้องได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกัน ไม่มีความเหลื่อมล้ำค่าสูงในเรื่องฐานะของบุคคล โดยเฉพาะความเสมอภาคเท่าเทียมกันทางการเมือง ซึ่งหมายความว่า ประชาชนพลเมืองทุกคนมีโอกาสเท่าเทียมกันในกระบวนการตัดสินใจในนโยบายการปกครองประเทศ โดยยึดหลักการสำคัญว่า “คนเดียวมีสิทธิลงคะแนนได้เสียงเดียว” (one man, one vote)

3) การยึดถือเจตนารมณ์ของปวงชน หลักการนี้ยืนยันอำนาจของประชาชนในฐานะเจ้าของอำนาจอธิปไตย กล่าวคือ ผู้ปกครองเป็นเพียงตัวแทนที่ใช้อำนาจแทนปวงชนไม่ใช่อำนาจของตัวเอง รัฐบาลจะต้องดำเนินการหรือจัดทำกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งตามเจตนารมณ์ของปวงชน

4) การยึดถือหลักการปกครองโดยเสียงข้างมาก และเคารพในสิทธิของเสียงข้างน้อย การใช้อำนาจปกครองของประชาชนจะเป็นไปได้ จะต้องใช้หลักการของเสียงข้างมาก ในขณะเดียวกันจะต้องมีมาตรการป้องกันมิให้มีการกดขี่ข่มเหงคนกลุ่มน้อยเกิดขึ้น ซึ่งจะก่อให้เกิดระบบเผด็จการของคนส่วนใหญ่

อมร รักษาสัตย์ (2541: 7 - 9) ประชาธิปไตยนั้นมีสาระและหลักการสำคัญในหลายประการดังนี้

1) ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย และประชาชนเป็นผู้ทรงอำนาจสูงสุด รัฐบาลได้อำนาจมาจากประชาชนหรือโดยความยินยอมของประชาชน

2) สถาบันทางการเมืองที่ทำหน้าที่ในการตัดสินใจทางการเมืองหรือกำหนดนโยบายสาธารณะ ต้องตั้งขึ้นโดยวิถีทางแห่งการแข่งขัน เพื่อให้ได้มาซึ่งความเห็นชอบของประชาชน

3) ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศ โดยกระทำผ่านกลไกต่างๆ หรือใช้สิทธิแสดงบทบาทต่างๆ ได้โดยตรง

4) รัฐบาลต้องรับผิดชอบต่อประชาชน ประชาชนมีสิทธิในการติชมควบคุมการทำงานของรัฐบาล และมีสิทธิที่จะเปลี่ยนแปลงรัฐบาลตามวิธีการที่กำหนดไว้

5) อำนาจการปกครองประเทศต้องไม่อยู่ในกำมือของคน หรือกลุ่มหนึ่งกลุ่มใด แต่เป็นของประชาชน

6) รัฐบาลต้องมีอำนาจจำกัด มีการตรวจสอบและถ่วงดุลหรือคานอำนาจซึ่งกันและกัน การตัดสินใจที่สำคัญต้องเป็นไปตามเสียงข้างมาก โดยคำนึงถึงสิทธิของเสียงข้างน้อย

ประชาชนมีความเสมอภาคในด้านต่างๆ โดยเฉพาะความเสมอภาคตามกฎหมาย และควมมีโอกาสเท่าเทียมกันในทุกด้าน ทุกคนมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์

7) รัฐบาลต้องใช้หลักการปกครองโดยกฎหมายหรือหลักนิติธรรม

สรุปได้ว่าประชาธิปไตยสมัยใหม่นั้นต้องหยั่งอยู่บนรากฐานแห่งหลักการที่สำคัญใน 5 ประการดังนี้

1) หลักการอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน (Popular Sovereignty) เพื่อแสดงถึงอำนาจสูงสุดในการปกครองของประชาชน โดยแท้จริง ประชาชนแสดงออกซึ่งการเป็นเจ้าของอำนาจโดยใช้อำนาจในการกำหนดตัวผู้ปกครองและอำนาจในการถอดถอน (Recall and Revolt)

2) หลักเสรีภาพ (Liberty) ซึ่งหมายถึง ความสามารถในการกระทำหรืองดเว้นการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่ประชาชนต้องการ ตราบเท่าที่การกระทำนั้นๆ ไม่ละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น และไม่เป็นการละเมิดต่อความสงบเรียบร้อยของสังคม

3) หลักความเสมอภาค (Equality) หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถเข้าถึงสิ่งที่มีคุณค่าต่างๆ ของสังคมที่มีอยู่จำกัดอย่างเท่าเทียมกัน ความเสมอภาคครอบคลุมถึงความเท่าเทียมกันในโอกาสและภายใต้กฎหมาย

4) หลักการปกครองโดยกฎหมาย (Rule of Law) หลักการนี้ คือ การให้ความคุ้มครองแก่ประชาชนทั้งในเรื่องสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานทั้งหมดของปัจเจกบุคคล

5) หลักการเสียงข้างมากโดยเคารพเสียงข้างน้อย (Majority Rule and minority rights) การปกครองแบบประชาธิปไตย เป็นการปกครองของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประโยชน์ของประชาชน การตัดสินใจ จึงต้องอาศัยเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ ทั้งนี้ต้องให้คำนึงถึงสิทธิของเสียงข้างน้อยด้วยเสมอ

รูปแบบวิธีการของการปกครองแบบประชาธิปไตยอาจพิจารณาเป็น 2 รูปแบบวิธีการ คือ

1) รูปแบบประชาธิปไตยทางตรง (Direct Democracy) เป็นรูปแบบวิธีการที่ให้ประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยเป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตยด้วยตนเอง หรือร่วมใช้อำนาจอธิปไตยได้โดยตรงมีองค์ประกอบสำคัญ คือ (1) ประชาชนเป็นผู้ริเริ่มเสนอแนะให้มีการเริ่มต้นกระบวนการทางการเมืองและ (2) ประชาชนเป็นผู้ชี้ขาดตัดสินอันเป็นการสิ้นสุดกระบวนการนโยบายสาธารณะ

2) ประชาธิปไตยแบบตัวแทน (Representative Democracy) เป็นรูปแบบวิธีการทางอ้อมที่ให้ประชาชนเลือกผู้แทนไปใช้อำนาจอธิปไตยแทนทั้งในส่วนของการริเริ่มเสนอแนะและชี้ขาด ตัดสินอันเป็นการสิ้นสุดกระบวนการนโยบายสาธารณะ

หลักการประชาธิปไตยกับการปกครองท้องถิ่น

ระบอบประชาธิปไตย คือ การปกครองของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชน หลักการสำคัญนี้ได้นำไปใช้ในการปกครองท้องถิ่นตามหลักการกระจายอำนาจ (Decentralization) ให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในรูปแบบต่างๆ กล่าวคือ

1) การปกครองของประชาชน การปกครองท้องถิ่นเปิดโอกาสทางการเมืองให้ประชาชนใช้สิทธิ์ลงคะแนนเสียง เพื่อตั้งตัวแทนของตนทำหน้าที่ในหน่วยการปกครองท้องถิ่น เปรียบเสมือนกับประชาชนมีอำนาจอธิปไตยในระดับท้องถิ่น เป็นผู้กำหนดตัวแทนของตนให้ทำหน้าที่ดำเนินกิจการแทนตน จึงนับว่าเป็นการปกครองของประชาชน

2) การปกครองโดยประชาชน การปกครองท้องถิ่นเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วมกระบวนการทางการเมือง โดยสมัครเข้ารับเลือกตั้งเพื่อดำรงตำแหน่งต่างๆซึ่งมีส่วนในการกำหนดนโยบาย และกำหนดแนวทางดำเนินการของหน่วยการปกครองท้องถิ่น คือ ประชาชนเป็นผู้ปกครองตนเอง มิใช่ดำเนินการโดยบุคคลซึ่งได้รับแต่งตั้งจากส่วนกลางหรือโดยหน่วยงานอื่น จึงเป็นการปกครองโดยประชาชน

3) การปกครองเพื่อประชาชน วัตถุประสงค์สำคัญของการปกครองท้องถิ่นคือการมุ่งให้เป็นการปกครองที่ตอบสนองความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น การที่ประชาชนเลือกตัวแทนดำเนินกิจกรรมหรือเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ตรวจสอบ ติดตามผล และวิพากษ์วิจารณ์การทำงานขององค์กรปกครองท้องถิ่นก็เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ส่วนรวมจึงเป็นการปกครองเพื่อประชาชน

1.2 แนวคิดประชาสังคม (Civil Society)

นักวิชาการหลายท่านให้ความหมายเกี่ยวกับคำว่า “ประชาสังคม” (Civil Society) ไว้ดังนี้

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม (ในชูชัย ศุภวงศ์ 2541: 161-162) ให้ความหมายของประชาสังคมว่า สังคมที่ประชาชนทั่วไปมีบทบาทสำคัญ ในการจัดการเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของประชาชนโดยอาศัยองค์กร กลไก กระบวนการ และกิจกรรมหลากหลายที่ประชาชนจัดขึ้นหรือหมายถึงส่วนของสังคมที่ไม่ใช่ภาครัฐ (ซึ่งดำเนินงาน โดยอาศัยอำนาจตามกฎหมาย) และไม่ใช่อำนาจรัฐกิจ (ซึ่งดำเนินงานโดยมุ่งหวังผลกำไร)

รณเส อภรณ์สุวรรณ (2540: 19) เสนอแนวคิดเรื่องประชาสังคมว่า ประชาชนเป็นเจ้าของสังคมเพราะฉะนั้น สิทธิการต่อสู้ของประชาชน เพื่อรักษาผลประโยชน์ของเขาก็เป็นสิทธิอันแรกๆ ที่สังคมมอบให้ส่วนช่องทางกระบวนการที่จะหาข้อยุติให้กับข้อพิพาทใดๆ มันคืออะไร มันอยู่ตรงไหน และสังคมต้องยอมรับได้

กาญจนา แก้วเทพ (ในโอกาส ปัญญาและคณะ 2542: 35-36) ได้สรุปคำนิยามเกี่ยวกับประชาสังคม ที่แตกต่างกันไปตามบริบททางสังคม ไว้ดังนี้

1. ประชาสังคม คือ พื้นที่สาธารณะ (Public Sphere) ของประชาชนซึ่งกำเนิดมาจากการก่อตัวของวัฒนธรรมของชนชั้นกลาง และขยายปริมณฑล ครอบคลุมไปสู่ชนชั้น กลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ที่หลากหลาย และสนใจร่วมพื้นที่สาธารณะนี้ ดังนั้นประชาสังคมจึงเป็นพื้นที่เกิดกิจกรรมมิได้รวมถึงประชาชนทั้งหมด หรือสังคมทั้งหมดที่ไม่ได้มีความเคลื่อนไหวสาธารณะ

2. ประชาสังคม คือ กระบวนการของประชาชนในการสร้างพื้นที่ทางการเมืองสาธารณะของตนเองโดยไม่ตกอยู่ใต้พื้นที่ทางการเมืองสาธารณะของตนเองโดยไม่ตกอยู่ภายใต้พื้นที่ทางการเมืองของรัฐ (Political Society) อันประกอบด้วยสถาบันของรัฐต่างๆ เช่น รัฐสภา รัฐบาล พรรคการเมือง กฎหมายศาล เป็นต้น หรือพื้นที่เศรษฐกิจ (Economic Society) ของทุน ดังนั้นประชาสังคมจึงต้องเป็นอิสระจากรัฐและทุน

3. ประชาสังคม คือ เวทีแห่งการต่อสู้ทางอุดมการณ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็ทุนนิยมสังคมนิยมโดยรัฐ หรือทุนที่พยายามครอบงำพื้นที่ดังกล่าวแต่ไม่สามารถครอบงำได้ทั้งหมด เวทีแห่งนี้จึงมีความหลากหลายซับซ้อนทั้งขัดแย้งและร่วมมือขึ้นอยู่กับการต่อสู้ของฝ่ายต่างๆ ซึ่งอาจจะใช้ความรุนแรงหรือสันติวิธีก็ขึ้นอยู่กับคุณภาพของประชาสังคมนั้นๆ ประชาสังคมจึงไม่ได้มีความหมายเป็นเวทีแห่งความสมานฉันท์อย่างเดียวกัน ดังเช่นความหมายของ “ความเป็นชุมชน” ที่สำนักชุมชนนิยมใช้

4. ประชาสังคม คือกลุ่มปฏิบัติการ (Actors) ในภาคประชาสังคมไม่จำเป็นไปตามเกณฑ์ “ชนชั้น” ที่ใช้ผลประโยชน์ (Economic Interest) เป็นตัวแบ่งตามแนววิเคราะห์มาร์กซิสต์แบบเก่า แต่เป็นไปตามแนวที่กริมชี้เสนอ คือ “กลุ่มประวัติศาสตร์” (Historical block) ที่เกิดจากกลุ่มต่างๆ ของชนชั้นต่างๆ มาร่วมมือกัน เพื่อต่อสู้กับกลุ่มอื่น ทั้งนี้โดยกลุ่มต่างๆ ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงทางสังคม จะพยายามครอบงำ ความเป็นเจ้าของอุดมการณ์ (Hegemony) โดยการครอบงำความคิดของประชาชน และกำหนดวัฒนธรรมหลักในสังคม ดังนั้น จึงมักเห็นการเกาะตัวของกลุ่มต่างๆ ข้ามชนชั้นมาจากฐานอุดมการณ์ความคิดมากกว่าเรื่องฐานผลประโยชน์เพียงอย่างเดียว

กฤษฎา บุญชัย (ในรัตนพันธ์ ศรีคล้าย 2546: 17 - 18) ได้จำแนกทัศนะ และอุดมการณ์ของประชาสังคมไว้ดังนี้

1. ประชาสังคมแบบรัฐนิยม ถูกใช้มากในรัฐในประเทศโลกที่สาม โดยอันที่จริงเป็นการขัดกับหลักปรัชญาของประชาสังคม แต่เป็นการช่วงชิงวาทกรรม จากรัฐเพื่อที่จะคงรักษาสถานภาพทางอำนาจเดิมไว้ โดยการกระจายอำนาจ เปิดช่องให้ประชาชนมีส่วนร่วมด้วยระดับหนึ่ง (แต่ศูนย์กลางตัดสินใจคือรัฐ) หรือการไปจัดตั้งประชาสังคมโดยรัฐดังเช่นแนวคิดประชารัฐ ซึ่ง

เป้าหมาย ก็คือ การเพิ่มศักยภาพของรัฐบาลในการจัดการ และรักษาสถานภาพรัฐไว้ในท่ามกลาง การอ่อนแอของรัฐในกระแสโลกาภิวัตน์

2. ประชาสังคมแบบทุนนิยม เป็นกระแสที่ต้องการลดบทบาทของรัฐ ในทาง เศรษฐกิจและสังคมลง เช่น บทบาทด้านสวัสดิการสังคม หรือการแทรกแซงตลาด เพื่อความมั่นคง การแปรรูปกิจการของรัฐให้เป็นเอกชนเพื่อเปิดโอกาสกลไกตลาดและทุนทำงานอย่างอิสระเต็มที่ ประชาสังคมแบบนี้มุ่งเน้นการแข่งขัน การเพิ่มประสิทธิภาพ เป็นประชาสังคมของชนชั้นกลางและ นายทุนที่ต้องการให้กลไกตลาดปลดการควบคุม และให้พลังของตลาดควบคุมรัฐได้

3. ประชาสังคมแบบเสรีนิยม หรือกลุ่มแบบอาสาสมัคร เน้นความเป็นพลเมืองที่มี จิตสำนึกทางการเมืองในสังคมประชาธิปไตย มากกว่าการเป็นพลเมืองที่ดีของรัฐ(หรือลูกที่ดีของ พ่อ) โดยให้ความสำคัญกับพลังของชนชั้นกลาง กิจกรรมอาสาสมัคร กลุ่ม สมาคมอิสระที่ หลากหลายในวัฒนธรรมแบบพลเมือง มุ่งเน้นให้รัฐลดบทบาทต่อกิจกรรมสาธารณะลง แต่ก็มอง รัฐในฐานะเป็นกลางคอยตอบสนองความต้องการของประชาชน

4. ประชาสังคมแบบชุมชนนิยม อันเป็นการพัฒนาแนวคิดชุมชนเข้มแข็ง และ ขยายความเป็นชุมชนออกไปในวงกว้าง ประชาสังคมในทัศนะแบบชุมชนนิยมคือ สังคมที่เต็มไปด้วย ชุมชนในรูปแบบต่างๆ ที่หลากหลาย เน้นความร่วมมือ เอื้ออาทรตามแนวคิดชุมชน อันจะ นำไปสู่พลังที่เข้มแข็งของประชาชน ซึ่งประชาสังคมแบบชุมชนนิยมมิได้ปฏิเสธรัฐโดยตรง แต่มุ่ง เป้าไปที่การก่อตัวของชุมชนโดยตรงละเลยระดับ โครงสร้างของรัฐ หรืออีกนัยหนึ่ง ก็ยังมองว่ารัฐ เป็นกรรมการที่เอื้อประโยชน์แก่ประชาชนได้

5. ประชาสังคมแบบขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ (New Social Movement) เป็นเรื่องของการเคลื่อนไหวบนพื้นที่สาธารณะด้วยกระบวนการประชาชนเพื่อนำไปสู่ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างกฎกติกา อุดมการณ์ทางสังคม เช่น การต่อต้าน ลัทธิทุนนิยม การ คัดค้าน การทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่กระทบต่อประชาชน การแสดงสิทธิไม่ เชื่อฟังรัฐ (Civil Disobedience) เป็นต้น เป้าหมายการต่อสู้มิได้เป็นการยึดอำนาจรัฐ หรือเข้าไปสู่ใน สังคมการเมือง (Political Society) ของกลไกที่ประกอบด้วย รัฐสภา รัฐบาล พรรคการเมือง ศาล กฎหมาย ส่วนราชการ ดังเช่น ขบวนการเคลื่อนไหวในยุคเก่า แต่สนใจพื้นที่การเมืองสาธารณะเพื่อ เป็นการเปลี่ยนแปลง และให้วามกรรมของประชาชนได้ยึดพื้นที่ กำหนดความคิดและวัฒนธรรม ของสังคม อันจะนำไปสู่การปรับสัมพันธ์ภาพทางอำนาจระหว่างภาครัฐ ภาคธุรกิจ (ทุน) และภาค ประชาชนเสียใหม่

ธีรยุทธ บุญมี (2547: 19 - 22) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับ “ประชาสังคม” ไว้ว่า ประชาสังคม ก็คือ การคานอำนาจระหว่างรัฐกับสังคม เป็นสังคมที่มีสมาชิกกระตือรือร้น เอาการ

เอางาน ถกเถียงร่วมกันในประเด็นของสังคมในสิ่งที่เป็นผลประโยชน์โดยรวมของภาคสาธารณะ มีหน่วยหรือองค์กรรวมทางสังคมมีลักษณะมั่นคง ถาวร เป็นพื้นฐานอยู่ก่อนซึ่งอาจเป็นประชาคมโลก ประเทศ จังหวัด หมู่บ้าน ชุมชน เป็นต้น มีการพื้นที่เปิดแห่งการช่วงชิง (open and contested space) ในหน่วยหรือองค์กรรวมมีการพบปะสนทนาหรือสื่อสารกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ความต้องการหรือบรรลุการประนีประนอมเพื่อ “ผลประโยชน์” โดยรวมของหน่วยหรือองค์กรนั้น ที่สำคัญประชาสังคมให้ความสำคัญกับพลังที่สามคือพลังสังคม

อนЕК เหล่าธรรมทัศน์ (2542: 37 - 50) ได้ให้แนวทางในการสร้างประชาสังคมไว้คือ

1. ปลุกฝังประชาสังคมให้เป็นอุดมการณ์ใหม่กับประชาชน
2. สร้างการศึกษาและฝึกอบรมเพื่อสร้างประชาชนให้เป็นพลเมืองโดยการกำหนดหลักสูตรในโรงเรียนและมหาวิทยาลัยให้เข้าใจในความหมายของคำว่าพลเมือง ซึ่งมีจุดเน้นที่การทำให้ผู้เรียนรู้สึกว่าการปกครองแบบประชาธิปไตยมิใช่การปกครองของนักการเมือง และข้าราชการ โดยมีประชาชนเป็นเพียงผู้เฝ้ามองและวิพากษ์วิจารณ์ หรือเป็นเพียงผู้เรียกขอ หรือเป็นผู้กดดันบีบบังคับเอาประโยชน์จากนโยบายและโครงการของรัฐเท่านั้น หากแต่เป็นการปกครองของเราเอง เพื่อเราเองและที่เน้นมากที่สุด คือ เป็นการปกครองโดยพวกเราเองที่ไม่ได้หมายถึงแต่เฉพาะการไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งเท่านั้น แต่ยังหมายรวมไปถึง การรวมตัวกันขึ้นมาเป็นกลุ่มองค์กรสมาคมต่างๆ ของประชาสังคม และเข้าไปทำการแทนรัฐหรือทำการร่วมกับรัฐ
3. ปฏิรูปหรือการพัฒนาเศรษฐกิจให้เติบโตแบบกระจายตัวให้มากขึ้นให้ชนบทกลายเป็นเมืองขนาดเล็ก ขนาดกลาง และให้มีเมืองขนาดเล็ก ขนาดกลาง ในต่างจังหวัดเติบโตเป็นเมืองขนาดใหญ่ให้มากขึ้น เพื่อสร้างคนชนชั้นกลาง และการปกครองที่ทำให้ประชาชนได้รู้สึกว่าการปกครองตนเองมากขึ้นในขณะเดียวกันเมืองทั้งหลายต้องมีการปกครองท้องถิ่นที่เข้มแข็งมีประสิทธิผลและเอื้อให้ชนชั้นกลาง ชาวเมือง ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารงานมากที่สุด
4. เร่งสนับสนุนให้มีการค้นคว้าวิจัย ทางจิตวิทยา วัฒนธรรม และการบริหารองค์กรเพื่อส่งเสริมให้ประชาชนเกิดการรวมกลุ่ม และร่วมมือกับผู้คนในลักษณะที่กว้างขวางหลากหลาย เพื่อสร้างประโยชน์ให้กับส่วนรวม แบบร่วมมือทำงาน เพื่อสามารถแก้ไขข้อขัดแย้งภายในองค์กรหรือสามารถประสานความขัดแย้งแตกต่างภายในองค์กร ได้เป็นอย่างดี กันจะเป็นหนทางนำไปสู่ประชาสังคมที่หลากหลายแตกต่างแต่ไม่แตกแยก
5. ให้มีการแก้ไขกฎหมาย ระเบียบ และข้อบังคับของรัฐ เพื่อให้ทำให้ชุมชนและกลุ่มประชาสังคม มีส่วนร่วมในกิจกรรมบ้านเมืองมากขึ้น ให้มีการสร้างแรงจูงใจทางภาษีอากรแก่ภาคธุรกิจและภาคอื่นๆ ในการจัดตั้งกลุ่ม ชุมชน ชมรม สมาคมต่างๆ โดยเฉพาะกลุ่มประเภทที่ค้ำจุนเรื่อง

ส่วนรวมกว้างไกลมากๆ และให้ช่วยกันทำให้รัฐเปลี่ยนไปมีบทบาทในการสนับสนุนประชาสังคม แก้ไขความขัดแย้ง และช่วยควบคุมกลุ่มประชาสังคมให้อำนวยประโยชน์แก่ประชาชนและส่วนรวมมากที่สุด

ชูชัย ศุภวงศ์ และคณะ (2541) ได้ให้ความหมายของประชาสังคมว่า การที่ผู้คนในสังคมเห็นวิกฤตการณ์ หรือสภาพปัญหาในสังคมที่สลับซับซ้อนยากแก่การแก้ไข มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน ซึ่งนำไปสู่การก่อจิตสำนึกร่วมกัน มารวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กร ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชนหรือภาคประชาชน ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนร่วมกัน เพื่อร่วมกันแก้ปัญหา หรือการกระทำบางอย่างให้บรรลุวัตถุประสงค์ ทั้งนี้ด้วยความรัก ความสมานฉันท์ ความเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้ระบบการจัดการ โดยมีการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย

นอกจากนี้ พงุทธิสาธณ ชุมพล (อนุสรณ์ จอมสงัด 2549: 11-12) ได้วิเคราะห์และจำแนกแนวคิดประชาสังคมไทยไว้ 3 หลัก คือ

1) แบบชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งได้ใช้แนวคิดด้านวัฒนธรรมชุมชนเป็นฐาน หมายถึง ก่อนที่รัฐจะขยายตัวเข้าไปในหมู่บ้าน ชนบทแต่เดิมมีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของตนเองซึ่งยังคงเหลืออยู่ถึงปัจจุบันในลักษณะที่มีความเอื้ออาทรกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน พึ่งตนเอง มีภูมิปัญญาของตนเองในการจัดการกับชีวิตความเป็นอยู่อย่างป็นองค์รวม โดยมีศีลธรรมเป็นตัวกำหนด กำกับควบคุมความประพฤติผ่านโครงสร้างความสัมพันธ์ภายในชุมชน

2) แบบเสรีนิยมและการเมืองของพลเมือง ซึ่งมาจากแนวคิดตะวันตก แต่นำมาปรับปรุงใช้ตามสถานการณ์การเมืองไทย ซึ่งมี 2 นักคิดไทยเป็นนักคิดที่สำคัญนี้คือ ชีรยุทธ บุญมี และอเนก เหล่าธรรมทัศน์ ซึ่งทั้งสองมีความเห็นพ้องกันว่า จะต้องปลูกฝังให้ประชาสังคมเป็นอุดมการณ์ใหม่ ที่เน้นการเป็นภาคีนอกรัฐ และเป็นความหลากหลาย แดกต่างของกลุ่มต่างๆ ในสังคม การให้การศึกษาอบรมเพื่อสร้างประชาชนให้เป็นพลเมือง กระจายการเติบโตทางเศรษฐกิจมากขึ้นจนเกิดเมือง มีเกษตรกรรมที่ทันสมัย พึ่งตนเองได้ ซึ่งจะมีอิสระทางการเมืองเช่นคนชั้นกลาง

3) ประชาสังคมแบบขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ ซึ่งมีนักพัฒนาองค์กรเอกชนคือ กฤษณา บุญชัย ได้นำเสนอแนวคิดนี้ที่ถือว่า “ประชาสังคม” เป็นเวทีการต่อสู้ทางอุดมการณ์ระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ที่มีความหลากหลายที่ขัดแย้งและร่วมมือกัน มีการจัดรูปแบบองค์กรที่เป็นเครือข่ายมากกว่ากลุ่มที่ชัดเจน เคลื่อนไหวในประชาสังคมเพื่อเปลี่ยนแปลงโครงสร้างกฎเกณฑ์ กติกา อุดมการณ์และสังคมมากกว่ามุ่งยึดอำนาจรัฐโดยกระทำการในพื้นที่สาธารณะ เพื่อชักนำทางความคิดของผู้คนในสังคม โดยหวังว่าจะเป็นผลไปสู่การปรับสัมพันธภาพทางอำนาจระหว่างรัฐ ทูน และประชาชนเสียใหม่

ทางด้าน บงกช สุทัศน์ ณ อยุธยา (2547: 6) ได้กล่าวถึงกระบวนการประชาสังคมไทย คือการก่อรูปและประสานเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายของกลุ่มประชาสังคมในระดับต่างๆ เป็นโครงสร้างพื้นฐานสาธารณะ (Civic Infrastructure) อันเป็นปัจจัยที่หนุนนำพัฒนาการของกระบวนการประชาสังคม ผู้คนได้มาสัมพันธ์ทำงานร่วมกันเกิดเป็นองค์กรร่วม (Umbrella Organization) ที่เชื่อมโยงองค์กรและสมาชิกเข้าด้วยกันเป็นช่องทางให้มีการสื่อสารระหว่างกัน (Channels of Communication) พุคคยแลกเปลี่ยนในประเด็นปัญหาที่สนใจร่วมกัน ระดมความคิดของผู้คนหลากหลายเพื่อร่วมกันแก้ปัญหา สร้างเครือข่ายข้อมูลและแบ่งปันทรัพยากร ความสัมพันธ์ภายในเครือข่าย ประชาคมต้องไม่ใช่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ แต่เป็นการกระทำแบบพหุภาคีที่เท่าเทียมลงมือปฏิบัติในเชิงบวกและสร้างสรรค์จากจุดเล็กๆ ที่มีความเป็นไปได้อย่างต่อเนื่อง แม้เครือข่ายประชาสังคมจะทำงานกับภาครัฐแต่มีเป้าหมายให้ภาครัฐลดอำนาจ บทบาทหน้าที่ โดยให้ชุมชนหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีบทบาทมากขึ้นโดยไม่ให้ภาครัฐครอบงำ

เกรแฮม วอลล์ และ เอช มัวร์เฮด (Graham Walls & H.Muirhead) (อ้างใน ณรงค์ บุญสวยขวัญ 2552 : 32) ได้สรุปว่า ประชาสังคมคือกลุ่มองค์กรที่สร้างความเป็นการเมืองที่จะไม่พึ่งภาครัฐหรือมีการอ้างถึงการมีอำนาจอธิปไตย ทำให้ประชาสังคมแตกต่างจากรัฐและตลาดหรือธุรกิจ

อนุชาติ พวงสำลี (อ้างในอนโนชา วิบุลากร 2544 : 44 - 45) กล่าวถึงเงื่อนไขของความเป็น “ประชาสังคม” ไว้ดังนี้

1) สร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน ความเป็นกลุ่ม องค์กรที่มีจิตสำนึกสาธารณะนั้น มีความจำเป็นที่สมาชิกขององค์กรต้องมองเห็นอนาคตข้างหน้าร่วมกัน หากมีเช่นนั้นประชาสังคมจะไม่มีพลัง ขาดทิศทางและเป้าหมายร่วมกัน

2) การมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง ด้วยองค์ประกอบที่มีความหลากหลาย การมีส่วนร่วมของทุกคน ทุกฝ่ายย่อมเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการรับรู้ การตัดสินใจ และร่วมลงมือปฏิบัติเพื่อผลักดัน เปลี่ยนแปลงที่จำเป็นร่วมกัน

3) ความเป็นธรรมชาติที่ไม่ใช่การแต่งตั้งหรือจัดตั้ง ด้วยความเป็นองค์กรของสังคมนอกเหนือจากการควบคุมจากรัฐ ประชาสังคมจึงต้องเกิดขึ้นบนเงื่อนไขของสำนึกที่จะดำเนินกิจกรรมร่วมกันบนพื้นฐานของการเติบโตไปอย่างธรรมชาติ หากมีการชี้นำจากรัฐจะทำให้การดำเนินกิจกรรมขาดความเป็นอิสระ ในที่สุดจะขาดความยั่งยืนต่อเนื่อง

4) มีความรัก ความเอื้ออาทร สมานฉันท์ การรวมกลุ่มของประชาสังคมบนพื้นฐานที่หลากหลายนั้น จำเป็นต้องสร้างบนพื้นฐานแห่งความรัก ความเมตตา ความเอื้ออาทรและ

สามัคคี ความแตกต่างย่อมเกิดขึ้นได้ ความแตกต่างไม่จำเป็นต้องนำไปสู่ความแตกแยกเสมอไป
เงื่อนไขความรักความสามัคคีจึงเชื่อมโยงให้เกิดความร่วมมืออย่างมีพลัง

5) มุ่งองค์ความรู้และความสามารถในการแสวงหาความรู้ ประชาสังคมต้องสร้าง
สมรรถนะความรู้ที่สามารถปรับใช้และเรียนเพิ่มได้ตลอดเวลา กลุ่มประชาสังคมต้องมีศักยภาพในการ
แสวงหาความรู้อีกด้วย

6) มีการเรียนรู้จากการปฏิบัติและกิจกรรมร่วมกัน เงื่อนไขของการเรียนรู้ร่วมกัน
ของคนในสังคมจะช่วยให้เกิดพลัง “เกิดปัญญาหมู่” “เกิดใจหมู่” เงื่อนไขที่จะสร้างความเข้มแข็งให้
เกิดขึ้นกับพลังที่สาม หรือชุมชนนั้นคือเงื่อนไขแห่งการเรียนรู้ร่วมกันของคนในสังคม ซึ่งจำเป็น
จะต้องอาศัยเทคนิควิธีการมากมาย

7) มีการสื่อสารกันอย่างต่อเนื่อง เครือข่ายการร่วมมือการสื่อสาร การแลกเปลี่ยน
เรียนรู้ในเรื่องความจำเป็นที่จะทำให้ประชาสังคมมีความเติบโตและขยายตัวออกอย่างมั่นคง ระบบ
การสื่อสารของประชาคมไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะมิใช่องค์กรที่สั่งการในแนวดิ่ง แต่เป็นการสื่อสารใน
แนวราบ ดังนั้น การคิดค้นรูปแบบใหม่ๆ การเชื่อมโยงเครือข่ายความร่วมมือต่างๆ นับเป็นแนวทาง
สำคัญของการสื่อสาร

8) มีระบบการจัดการที่ดีมีประสิทธิภาพ จุดอ่อนของภาคประชาสังคม คือ
ความสามารถในการจัดการ ดังนั้นการสร้างประชาสังคมจะต้องวางบนพื้นฐานของการจัดการที่ดี
การจัดการที่ดีคือ ดีทั้งองค์กร ระบบ และประสิทธิภาพทั้งคนและองค์กร

จะเห็นได้ว่า ประชาสังคมในความเห็นของนักวิชาการทั้งหลาย จึงสรุปได้ว่า
ประชาสังคม เกิดจากการรวมกลุ่มที่หลากหลาย มีการร่วมกันทำกิจกรรม เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้
เป้าหมาย กิจกรรมร่วมกัน มีส่วนร่วมในกิจกรรม รู้จักการแก้ปัญหาของตนเอง ทั้งนี้รัฐหรือ
ภาคเอกชนจะไม่เข้าไปครอบงำ เพียงแต่ให้การสนับสนุนและร่วมกิจกรรมโดยให้กลุ่ม องค์กรนั้นๆ
เป็นตัวนำ

จากแนวคิดประชาสังคมในทศวรรษในทัศนะของนักคิดที่กล่าวมาข้างต้น
สามารถสรุปได้ว่า ประชาสังคมคือการรวมตัวกันของกลุ่มคน เป็นเครือข่าย กลุ่ม ชมรม ร่วมกันคิด
ร่วมกันทำ เพื่อให้ได้สิ่งที่ต้องการตามเป้าหมาย มีกระบวนการสร้างสังคมให้เข้มแข็ง

จากการรวบรวม ความหมาย และกลไกวิธีการสร้างประชาสังคม จะเห็นได้ว่า
จุดเน้นประการสำคัญ คือ การร่วมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการที่จะนำไปสู่เป้าหมาย ใน
ประเด็นสาธารณะ เพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองในพื้นที่ในแง่ความคิด/จิตใจและการปฏิบัติการที่เป็น
รูปธรรมจึงจะต้องเคลื่อนไหวเชิงกลุ่ม องค์กร ชมรม สมาคม โดยทั้งนี้ต้องมีการสร้าง พัฒนา
จัดการ ปรับตัวให้มีความต่อเนื่องตลอดจนมีการสร้างเครือข่ายพันธมิตรอย่างเปิดกว้าง

1.3 แนวคิดการเมืองภาคประชาชน

ความหมายของการเมืองภาคประชาชน มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของการเมืองภาคประชาชน ดังนี้

บวรศักดิ์ อุวรรณโณ (2542 : 15-16) ให้ความหมายการเมืองภาคประชาชน ว่าเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดอุดมการณ์การปกครองแบบประชาธิปไตย คือ ประชาชนสามารถที่จะใช้สิทธิเสรีภาพทางการเมืองการปกครองได้ในทางตรง หรือที่เรียกว่าประชาธิปไตยทางตรง (Direct democracy) เช่น การที่ประชาชนใช้สิทธิในการเสนอกฎหมาย หรือการใช้สิทธิในการถอดถอนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา สมาชิกสภาท้องถิ่น หรือผู้บริหารระดับสูง ก็ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการเมืองภาคประชาชน ที่เข้าไปเคลื่อนไหวในโครงสร้างทางการเมืองในภาคที่เป็นทางการทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น

ดังนั้น กระบวนการสร้างการเมืองภาคประชาชน ก็คือ การเข้าไปเสริมสร้างให้ประชาชนทั้งในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคล และในฐานะกลุ่มต่าง ๆ เข้ามามีบทบาททางการเมืองทั้งทางตรงและทางอ้อมในระบบการเมือง

การเมืองภาคประชาชน จึงหมายถึง แนวความคิด อุดมการณ์ กระบวนการ วิธีการ และการกระทำทั้งหลายในวิถีทางหรือแนวทางประชาธิปไตย โดยสันติวิธี ซึ่งประชาชนในฐานะที่เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย สามารถที่จะใช้สิทธิในอำนาจดังกล่าวได้ทั้งโดยทางตรงและโดยทางอ้อมในระบบการเมืองเพื่อการสร้างเข้มแข็งทางการเมืองที่จะทำให้ตนเอง ทั้งในฐานะส่วนตัวหรือในฐานะกลุ่มชุมชนในระดับต่างๆ เข้มแข็งและช่วยตนเองได้

การเมืองภาคประชาชนในบริบทของประชาธิปไตย ประชาชนมีบทบาทสำคัญ เพราะประชาชน คือ องค์ประกอบสำคัญของสังคม ฐานรากของสังคมคือ ประชาชนจะมีบทบาทได้ดีและสังคมจะพัฒนาได้อย่างมั่นคงยั่งยืน ก็เมื่อมีประชาชนที่เข้มแข็ง

ชุมชนที่เข้มแข็งเป็นชุมชนมาจากประชาชนที่เข้มแข็งมีคุณภาพทางการเมืองที่เข้มแข็งที่เรียกว่า “การเมืองภาคประชาชนเป็นชุมชนทางการเมืองแบบประชาธิปไตย”

การเมืองภาคประชาชนในประเทศไทย

ในกรณีของไทย แนวคิดประชาสังคมและการเมืองภาคประชาชนเริ่มเป็นที่แพร่หลายในความหมายของการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมโดยทั่วไปเกี่ยวข้องกับกระบวนการทำงานขององค์กรภาคเอกชนหรือองค์กรพัฒนาเอกชนหรือเอ็นจีโอ

การเคลื่อนไหวทางการเมืองของภาคประชาชนนับแต่พุทธศักราช 2523 เป็นต้นมาได้ขยายวงเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่ง

ราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ซึ่งให้สิทธิประชาชนในการจัดตั้งรวมตัว และมีส่วนร่วมทางการเมืองไว้อย่างชัดเจน

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2546 : 94) ได้ชี้ให้เห็นว่าขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ซึ่งมี เอ็นจีโอเป็นองค์กรที่เกิดขึ้นคู่ขนานไปกับพรรคการเมือง และสถาบันการเมือง ตลอดจนกลไกการเมืองต่างๆ ภายใต้บริบทเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของไทยนับแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบบรัฐบาล เมื่อ พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา ทำานผลิตผลของประชาธิปไตยและทุนนิยม เหมือนกับพรรคการเมืองกลุ่มการเมืองในสภา และสถาบันการเมืองต่างๆ ในระบอบประชาธิปไตย การมีพรรคการเมืองมากกว่าหนึ่งพรรคแสดงถึงความเป็นประชาธิปไตยในระดับหนึ่งแต่ไม่พอ ต้องเกิด/มีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่แตกต่างหลากหลาย ซึ่งเงื่อนไขสำคัญ อันขาดไม่ได้ของระบอบประชาธิปไตยที่สมบูรณ์มากขึ้นในสังคมประชาธิปไตยสมัยใหม่ จำเป็นต้องมีสิ่งที่เรียกว่า “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม” (Social Movement)

ณรงค์ บุญสวยขวัญ (2552: 37) ได้สรุปไว้ว่า การพัฒนาการเมืองภาคประชาชน ต้องมีการพัฒนาด้านกลไกและกระบวนการ นั่นคือ การพัฒนาทางด้านองค์กร การพัฒนาทางด้านความไว้วางใจ การพัฒนาทางด้านผู้นำ การพัฒนาทางการเชื่อมโยงเครือข่าย การพัฒนาทางการเกณฑ์หรือการระดม การสื่อสารและการทำให้เป็นข่าวหรือเป็นประเด็นสาธารณะ โดยที่องค์กรทางสังคมนั้นจะต้องบริหารจัดการอย่างมืออาชีพ โดยผสมผสานกับภูมิปัญญาชาวบ้านให้มีความเป็นสมาชิกตื่นตัวรับผิดชอบในกิจกรรมทางการเมือง

1.4 แนวคิดเกี่ยวกับการกล่อมเกลாத่างการเมือง และวัฒนธรรมทางการเมือง

การกล่อมเกลาท่างการเมือง ตามทรรศนะของปรัชญาเมธีในยุคปรัชญาการเมือง เห็นว่า เป็นการเตรียมความพร้อมของบุคคลสำหรับความเป็นพลเมือง (Citizenship) ในแบบที่พึงปรารถนาของรัฐ

อัลมอนด์และเพาเวลล์ (Almond, Gabriel A. and Powell, G. Bingham Jr, 1966: 64) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การกล่อมเกลาท่างการเมือง เป็นที่มาของวัฒนธรรมทางการเมืองของประชาชนในระบบการเมืองโดยเป็นกระบวนการสร้างวัฒนธรรมทางการเมือง

การกล่อมเกลาท่างการเมืองจากคนรุ่นไปสู่อีกรุ่นหนึ่งทำให้เกิดการถ่ายทอดวัฒนธรรมทางการเมือง ซึ่งจะช่วยรักษาวัฒนธรรมทางการเมืองเดิม หรือก่อให้เกิดการก่อตัวของวัฒนธรรมทางการเมืองใหม่ขึ้นก็ได้ อัลมอนด์ เห็นว่าการกล่อมเกลาท่างการเมืองเป็นหน้าที่หนึ่งในระบบการเมืองตามตัวแบบการวิเคราะห์เชิงโครงสร้าง-หน้าที่ (Structural-Functional Approach) โดยเป็นหน้าที่นำเข้าสู่ระบบการเมือง หรือ Input Functions ซึ่งทำหน้าที่บำรุงรักษาระบบการเมือง

ให้คงอยู่ ในแต่ละระบบการเมือง จะมีการถ่ายทอดวัฒนธรรมทางการเมืองและโครงสร้างของระบบการเมืองอย่างต่อเนื่องโดยกระบวนการกล่อมเกลาทางการเมือง

อีสตันและเดนนีส (Easton and Dennis, 1969: 7) อธิบายว่า การกล่อมเกลาทางการเมือง เป็นวิธีการถ่ายทอดที่สังคมส่งผ่านความโน้มเอียงทางการเมือง อันได้แก่ ความรู้ ทัศนคติ ปทัสถาน และค่านิยม จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งถ้าหากไม่มีกระบวนการถ่ายทอดสิ่งเหล่านี้ สมาชิกใหม่ของระบบการเมืองก็จะต้องแสวงหารูปแบบความโน้มเอียงทางการเมืองใหม่ ๆ อันจะส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของระบบการเมือง

แลงตัน (Langton, 1969) ว่าอธิบายว่า กระบวนการกล่อมเกลาทางการเมืองเป็นกระบวนการที่เกี่ยวกับวิถีของการถ่ายทอดวัฒนธรรมทางการเมือง ภายในสังคมจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง เป็นกระบวนการของการถ่ายทอด ที่ดำเนินการผ่านตัวการต่างๆ ของสังคม

ทินพันธุ์ นาคะตะ (2516 : 88) อธิบายว่า การกล่อมเกลาทางการเมืองโดยทั่วไปคือ การพัฒนาพฤติกรรมของบุคคลซึ่งกระทำต่อกัน และเป็นกระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมทางการเมือง แต่ในกระบวนการกล่อมเกลาทางการเมืองทั่วไปนั้น บุคคลจะเรียนรู้ทั้งสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการเมือง และสิ่งไม่เกี่ยวข้องกับการเมืองโดยตรง ถึงกระนั้นก็ตาม สิ่งต่างๆ เหล่านี้ต่างมีผลต่อทัศนคติ และพฤติกรรมทางการเมืองของบุคคลด้วย

การกล่อมเกลาทางการเมือง จึงเป็นกระบวนการที่มีอิทธิพลต่อการเกิดแบบแผนเชิงพฤติกรรมที่แสดงออกทางการเมืองของบุคคล อันมีส่วนสร้างบุคลิกภาพและวัฒนธรรมทางการเมือง คอว์สัน และพรีวิทท์ (Dawson, and Prewitt, 1969 : 41 - 80) กล่าวว่า การกล่อมเกลาทางการเมืองสามารถจำแนกได้เป็น 2 รูปแบบคือ การกล่อมเกลาทางตรง (Direct Form) เป็นการอบรมกล่อมเกลาหรือถ่ายทอดให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ที่มีเนื้อหา (Content) เกี่ยวกับการเมืองโดยเฉพาะ เช่น การเรียนรู้เกี่ยวกับโครงสร้างของรัฐบาล รูปแบบของการปกครอง ลัทธิทางการเมือง เป็นต้น อีกรูปแบบหนึ่งคือ การกล่อมเกลาทางอ้อม (Indirect Form) ซึ่งเป็นวิธีการที่จะทำให้บุคคลเกิดความโน้มเอียงที่จะเป็นไปในทางการเมือง ด้วยวิธีการเรียนรู้หรืออบรมกล่อมเกลาที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับการเมืองโดยตรง แต่มีอิทธิพลทำให้เกิดการพัฒนาตนเองทางการเมือง (Political Self)

ในทัศนะของ อัลมอนต์และเพาเวลล์ (1980) รูปแบบของการกล่อมเกลาทางการเมืองนั้นจะดำเนินไปใน 2 รูปแบบกล่าวคือ

1. รูปแบบที่ชัดเจน (Manifest Transmission) เป็นการกล่อมเกลาทางการเมือง ที่แสดงออกอย่างชัดเจนในการให้ข้อมูลข่าวสาร ค่านิยม และความรู้สึกล่อสิ่งที่เป็นการเมือง เพื่อสร้างทัศนคติทางการเมือง เช่น การสอนเรื่องหน้าที่พลเมือง เป็นต้น

2. รูปแบบที่แฝงเร้น (Latent Transmission) เป็นการกล่อมเกลามีผลกระทบต่อทัศนคติทางการเมืองของผู้ได้รับการกล่อมเกลாதงการเมืองในทางอ้อม เช่น ในวัยเด็กได้รับการสั่งสอนอบรมว่าการเมืองการปกครองเป็นเรื่องของเจ้านายผู้หลักผู้ใหญ่จึงทำให้เด็กสมัยนั้นอาจมีแนวโน้มให้กลายเป็นผู้ที่มีทัศนคติแบบอำนาจนิยมเมื่อเติบโตขึ้น เป็นต้น

ขั้นตอนของการกล่อมเกลாதงการเมือง

พาย (Lucian Pye, 1962: 44 - 48) กล่าวไว้ว่า กระบวนการกล่อมเกลாதงการเมืองมีลำดับขั้นตอนจำแนกได้ 4 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนแรก เป็นขั้นมูลฐานเริ่มแรกคือการได้รับการอบรมฝึกฝนให้เป็นสมาชิกของสังคม ซึ่งเป็นตอนที่เกิดภาวะการเรียนรู้ ทัศนคติ ค่านิยม ความชำนาญ ความสัมพันธ์กับบทบาทต่าง ๆ ของบุคคล ความรู้ทั่วไปและสิ่งต่าง ๆ ที่จำเป็นซึ่งคนในสังคมเรียกได้ว่าเป็นขั้นของการสร้างความโน้มเอียง (Orientation) ให้บุคคลเข้าสู่ความเป็นมนุษย์ โดยการเรียนรู้วิถีในการดำเนินชีวิตเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคม

ขั้นตอนที่สอง เป็นขั้นที่ก่อให้เกิดบุคลิกภาพของบุคคล อันเป็นอัตลักษณ์ ที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดบุคลิกภาพมูลฐานของบุคคลนั้น ในขั้นตอนนี้ บุคคลจะมีความสำนึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

ขั้นตอนที่สาม เป็นขั้นที่ได้รับการกล่อมเกลாதงการเมือง อันเป็นขั้นตอนที่บุคคลเริ่มมีความรู้สึก ความสำนึก และได้รู้จักเข้าใจถึงประสบการณ์ทางการเมืองต่างๆ การกล่อมเกลாதงการเมืองในขั้นตอนนี้ก่อให้เกิดเกิดวัฒนธรรมทางการเมือง โดยถ่ายทอดผ่านตัวแทนต่างๆ ในสังคม

ขั้นตอนที่สี่ เป็นขั้นที่บุคคลมีฐานะเป็นสมาชิกของระบบการเมืองที่มีบทบาททางการเมือง โดยเป็นขั้นตอนที่บุคคลจะมีความเข้าใจการเมืองอย่างลึกซึ้งและมีทัศนคติทางการเมืองหรือที่เรียกว่ามีบุคลิกภาพทางการเมืองอย่างชัดเจนและถาวร

วัฒนธรรมทางการเมือง

กาเบรียล เอ อัลมอนด์ (Gabriel A. Almond) (วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัน 2548: 7) อธิบายว่าวัฒนธรรมทางการเมืองเป็นแบบแผนของทัศนคติและความเชื่อของบุคคลที่มีต่อระบบการเมืองและส่วนต่างๆ ของระบบการเมือง รวมทั้งพฤติกรรมทางการเมืองของบุคคล โดยจำแนกออกเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ ความโน้มเอียงในการรับรู้ (cognitive orientation) หมายถึง ความรู้และความเข้าใจรวมทั้งความเชื่อที่มีต่อวัตถุประสงค์และระบบการเมือง ความโน้มเอียงในความรู้สึกผูกพัน (affective orientation) หมายถึง ความรู้สึกผูกพันที่มีต่อวัตถุประสงค์และระบบการเมือง และความโน้มเอียงในเชิงการ

ประเมินคุณค่า (evatuative orientation) หมายถึง ความสามารถในการวิเคราะห์และประเมินคุณค่า เพื่อตัดสินและแสดงความคิดเห็นที่มีต่อกิจกรรมและปรากฏการณ์ทางการเมือง

อัลมอนด์ และเพาเวลล์ (Almond and Powell, 1966) ให้คำจำกัดความวัฒนธรรมทางการเมืองไว้ว่า เป็น แบบอย่างของทัศนคติ (attitudes) และความโน้มเอียง ซึ่งบุคคลในฐานะสมาชิกของระบบการเมืองมีต่อการเมือง ความโน้มเอียง หมายถึง ท่าที (presuppositions) ที่จะมีการกระทำทางการเมืองแบบใดแบบหนึ่ง ในที่นี้เราจะนิยาม วัฒนธรรมการเมือง (Political culture) หมายถึง ทัศนคติ ความเชื่อ อารมณ์ และค่านิยมของคนในสังคม ซึ่งเชื่อมโยงกับ ระบบการเมือง และประเด็นต่างๆทางการเมือง ซึ่งทัศนคติเหล่านี้อาจจะไม่แสดงออกชัดเจน แต่อาจแฝงอยู่ในความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกชน หรือกลุ่มคนที่มีปฏิสัมพันธ์กับระบบการเมืองนั้น

พายและเวอร์บา (Lucian Pye & Sidney Verba) (วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัน 2548: 8) อธิบายว่าวัฒนธรรมทางการเมืองเป็นเรื่องของทัศนคติ ความเชื่อ และสภาวะแห่งจิตใจที่มีส่วนส่งเสริมให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมทางการเมืองและควบคุมให้บุคคลยอมรับกติกาในสังคม ทั้งนี้วัฒนธรรมทางการเมืองจะกำหนดพฤติกรรมทางการเมืองอีกด้วย

วิลเลียม ที. บลูม (William T. Bluhm) (วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัน 2548: 8) อธิบายว่าวัฒนธรรมทางการเมืองเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมของสังคม โดยเฉพาะจะเกี่ยวกับการเมืองและการปกครอง วัฒนธรรมทางการเมืองมีส่วนประกอบคือ ค่านิยม ความเชื่อ และทัศนคติ รวมทั้งการให้ความสนับสนุนทั่วไปจากสมาชิกภายในระบบการเมือง

ประเภทของวัฒนธรรมทางการเมือง อัลมอนด์และเวอร์บา (Almond & Verba) (วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัน 2548: 8 - 9) ได้จำแนกประเภทของวัฒนธรรมทางการเมืองเชิงอุดมคติโดยใช้ปัจจัยเกี่ยวกับความสำนึกทางการเมือง (Political consciousness) และระดับการมีส่วนร่วมทางการเมือง ดังนี้

1) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบดั้งเดิมจำกัดวงแคบ (Parochial political culture) เป็นวัฒนธรรมทางการเมืองของบุคคลในสังคมด้าหลังหรือสังคมแบบจารีตประเพณี ลักษณะของวัฒนธรรมทางการเมืองเป็นแบบไม่สนใจไม่รับรู้เรื่องการเมือง และการปฏิบัติงานทางการเมือง

2) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้า (Subject political culture) เป็นวัฒนธรรมทางการเมืองของบุคคลในสังคมที่มีระดับการพัฒนาก้าวหน้ากว่าสังคมแบบดั้งเดิมหรือสังคมแบบชนเผ่า/ชาวเขาลักษณะของวัฒนธรรมทางการเมืองมีลักษณะของการยอมรับในฐานะและอำนาจของรัฐบาล โดยคชฎีภาพมีความสนใจและความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองการปกครองพอควรแต่ไม่สนใจที่จะแสดงออกทางการเมืองหรือเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง

3) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม (Participant political culture) เป็นวัฒนธรรมทางการเมืองของบุคคลในสังคมที่มีระดับการพัฒนาทางการเมืองสูง เช่น ในสังคมการเมืองที่มีระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย เป็นต้น ประชาชนจึงมีความสนใจการเมือง มีความสำนึกทางการเมือง และมีความกระตือรือร้นที่จะแสดงออกทางการเมือง โดยการมีบทบาททางการเมืองและมีพฤติกรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม คือ การไปใช้สิทธิ์เลือกตั้ง การรวมตัวกันเป็นกลุ่มผลประโยชน์ และการเป็นสมาชิกพรรคการเมือง

การศึกษาวิจัยของอัลมอนต์และเวอร์บา ที่วิเคราะห์เปรียบเทียบวัฒนธรรมทางการเมืองของประชาชนใน 5 ประเทศ คือ สหรัฐอเมริกา อังกฤษ เยอรมนี อิตาลี และเม็กซิโก ได้เสนอ “วัฒนธรรมแบบอารยชน” (Civic political culture) ที่มีลักษณะสำคัญคือ ความรู้สึกในฐานะของความเป็นราษฎร/พลเมือง (Citizenship) จึงถือว่าการมีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ นั้นเป็นภาระหน้าที่ของการเป็นพลเมือง จึงมีบทบาทและพฤติกรรมทางการเมืองสูงในขณะเดียวกันก็ต้องเคารพกฎหมายบ้านเมืองของสิทธิของผู้อื่นอย่างเคร่งครัด ดังนั้น ความสำเร็จของระบอบประชาธิปไตยในแต่ละสังคมจึงขึ้นอยู่กับการที่ประชาชนในฐานะสมาชิกของสังคมนั้น ๆ มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย (Democratic political culture)

ความสำคัญของวัฒนธรรมทางการเมือง การที่วัฒนธรรมทางการเมืองเป็นส่วนหนึ่งหรือระบบย่อยของระบบการเมือง จึงส่งผลให้วัฒนธรรมทางการเมืองมีความสำคัญอย่างน้อย 5 ประการ คือ (วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัน 2548: 10 - 15)

1) วัฒนธรรมทางการเมืองเป็นบ่อเกิดของพฤติกรรมทางการเมือง วัฒนธรรมทางการเมืองของบุคคล/กลุ่มบุคคลจะเป็นแบบใดและมีลักษณะอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัย 2 ปัจจัย คือ กระบวนการอบรมกล่อมเกลாதทางการเมือง (Political socialization process) (หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมทางการเมือง) และปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจการเมือง สังคม และวัฒนธรรม รวมทั้งภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ ดังนั้นลักษณะและประเภทของวัฒนธรรมทางการเมืองของบุคคล/กลุ่มบุคคลที่แตกต่างกันย่อมส่งผลให้ลักษณะของพฤติกรรมทางการเมืองของบุคคล/กลุ่มบุคคลแตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น หากกระบวนการอบรมกล่อมเกลาททางการเมืองมุ่งเน้นว่าการเมืองเป็นเรื่องของผู้มีอำนาจและเคารพในความเป็นเจ้าคนนายคน ย่อมส่งผลให้วัฒนธรรมทางการเมืองเป็นแบบไพร่ฟ้า/อำนาจนิยม (Authoritarianism) จึงไม่สนใจที่จะมีพฤติกรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วมและมักปฏิเสธความเสมอภาคของบุคคล

2) วัฒนธรรมทางการเมืองมีความสัมพันธ์กับการอบรมกล่อมเกลาททางการเมือง วัฒนธรรมทางการเมืองของบุคคล/กลุ่มบุคคลที่มีต่อการเมืองในรูปแบบวัตถุทางการเมืองต่างๆ (Political objects) ได้แก่ สถาบันทางการเมือง กระบวนการทางการเมือง อุดมการณ์/ลัทธิการเมือง

นโยบายสาธารณะรวมทั้งนักการเมือง เป็นต้น นั้นเป็นผลมาจากกระบวนการอบรมกล่อมเกลாதองการเมืองที่เริ่มต้นดำเนินการมาตั้งแต่ในระดับครอบครัว กลุ่มเพื่อน สถาบันการศึกษา สถานประกอบการอาชีพ และสื่อมวลชนในรูปของการให้ข้อมูลข่าวสาร ระบบความเชื่อ ค่านิยม และทัศนคติทางการเมือง ภายใต้ระบบการให้การเรียนรู้และประสบการณ์ทางการเมือง ดังนั้น การอบรมกล่อมเกลาทองการเมืองโดยผ่านกลไกต่าง ๆ ทางสังคมนั้นจึงเป็นการหล่อหลอม สร้าง เปลี่ยนแปลงและพัฒนาวัฒนธรรมทางการเมืองที่มีการดำเนินการในลักษณะของความต่อเนื่องและมีความพลวัต

3) วัฒนธรรมทางการเมืองเป็นปัจจัยที่กระตุ้นให้มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองกรณีนี้เป็นผลมาจากการที่สังคมการเมืองนั้นๆ ได้รับอิทธิพลทางความคิดทางการเมืองที่มาจากแนวคิดของชาติตะวันตก ซึ่งมักปรากฏให้เห็นในวัฒนธรรมทางการเมืองของชนชั้นผู้นำของสังคมที่แสดงออกให้เห็นว่าสภาพของสังคมและระบบการเมืองที่เป็นอยู่นั้น มีความล้าสมัย ขาดประสิทธิภาพในการสนองตอบความทันสมัยทัดเทียมกับชาติตะวันตก ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนก็คือแนวคิดเรื่องการปกครองแบบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งคณะเจ้านายและข้าราชการได้ทำหนังสือกราบบังคมทูลถวายความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน ร.ศ. 103 (มกราคม 2428) ข้อเสนอของเทียนวรรณในช่วง พ.ศ. 2432 - 2436 ว่าด้วย “ความฝิ่นละเมอแต่มิใช่นอนหลับ” ว่าด้วย “สมัยหรือเวลา” และ “ไปเรเวตคำแนะนำ” ที่เสนอข้อคิดเห็นเรียกร้องให้มีการปรับปรุงประเทศให้เจริญทัดเทียมกับต่างชาติโดยการปฏิรูปสังคมไทย การเลิกทาส และการปกครองประเทศด้วยความยุติธรรม นอกจากนี้เทียนวรรณยังเสนอความคิดเห็นเพื่อแก้ไขปัญหของบ้านเมืองด้วยว่า “ราษฎรจำต้องมีผู้แทน มีรัฐสภา (ปาลิเมนต์ รัฐสภา) จะสามารถแก้ไขปัญหของราษฎรป้องกันการฉ้อราษฎ์บังหลวง และกระตุ้นให้ข้าราชการปฏิบัติหน้าที่อย่างสุจริตเพื่อประชาชน” แนวคิดเรื่องการจำกัดพระราชอำนาจของกษัตริย์ (คอนสตีติวชันเนลโมนากี) ในระยะต่อมาได้นำไปสู่การเกิดขึ้นของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 (24 มิถุนายน 2475) ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งผู้นำของคณะราษฎรล้วนเป็นผู้นำในระบบราชการที่ได้รับการศึกษามาจากฝรั่งเศสและยุโรป ดังนั้นการที่ชนชั้นนำของสังคมมีวัฒนธรรมทางการเมืองและแบบใหม่ตามแบบของตะวันตกจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

4) วัฒนธรรมทางการเมืองมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาทางการเมือง นักรัฐศาสตร์อธิบายความหมายของการพัฒนาทางการเมืองในทรรศนะที่หลากหลาย แต่ในที่นี้ผู้เขียนเสนอว่า การพัฒนาทางการเมืองน่าจะเป็นเรื่องของ “การสร้างความเป็นสถาบัน” ให้กับระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอาจกล่าวได้ว่าพัฒนาการเมืองของประเทศกำลังพัฒนาต่างๆ ก็คือ “เสถียรภาพของระบอบประชาธิปไตย” แม้ว่าได้มีการก่อตั้งสถาบันทางการเมืองต่างๆ ที่สอดคล้อง

กับหลักการและกระบวนการประชาธิปไตย ได้แก่ รัฐธรรมนูญ รัฐสภา รัฐบาล การเลือกตั้ง และพรรคการเมือง เป็นต้น แต่กลับปรากฏว่าเสถียรภาพของระบอบประชาธิปไตยมีขีดจำกัด และต้องเผชิญกับการก่อตั้งรัฐประหาร ปรากฏการณ์ทางการเมืองเช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่าเสถียรภาพของระบอบประชาธิปไตยนอกจากจะขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพของสถาบันทางการเมืองที่จำเป็นในระบอบประชาธิปไตยแล้ว ยังขึ้นอยู่กับว่า ประชาชนในสังคมนั้น ๆ มีทัศนคติ ความเชื่อ และค่านิยมที่ยึดมั่นศรัทธาต่อระบอบประชาธิปไตยหรือไม่ เพียงใด ซึ่งก็คือการที่ประชาชนในสังคมนั้นมีวัฒนธรรมทางการเมืองหรือมีบุคลิกภาพโน้มเอียงแบบประชาธิปไตย ดังนั้นวัฒนธรรมทางการเมืองจึงเป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการพัฒนาทางการเมืองในแต่ละสังคม หากการพัฒนาทางการเมือง หมายถึง การบรรลุสู่เป้าหมายของความเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริง ระบอบประชาธิปไตยที่จริงจะมีเสถียรภาพได้อย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพก็ต่อเมื่อประชาชนมีวัฒนธรรมทางการเมืองที่สอดคล้องและเอื้ออำนวยต่อระบอบและกระบวนการทางการเมืองแบบประชาธิปไตย ซึ่งหมายถึง การมีวิถีชีวิตและจิตใจแบบประชาธิปไตย

5) วัฒนธรรมทางการเมืองเป็นปัจจัยในการสร้างเสริมความชอบธรรมทางการเมือง ระบบการเมืองทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นระบบการเมืองแบบเผด็จการหรือแบบประชาธิปไตย ระบบการเมืองนั้นๆ จะมีเสถียรภาพดำรงคงอยู่โดยปราศจากการต่อต้านก็ต่อเมื่อประชาชนให้การยอมรับศรัทธาต่อระบบการเมืองนั้นๆ โดยการให้การสนับสนุนร่วมมือและเชื่อฟังรัฐบาล ซึ่งแสดงว่าวัฒนธรรมทางการเมืองของประชาชนมีความสอดคล้องกับระบบการเมืองที่เป็นอยู่ ตัวอย่างในกรณีของการปฏิวัติของสหภาพโซเวียตใน ค.ศ. 1917 และการปฏิวัติของสาธารณรัฐประชาชนจีนใน ค.ศ. 1949 เมื่อพรรคคอมมิวนิสต์รัสเซียและพรรคคอมมิวนิสต์จีนยึดอำนาจรัฐได้แล้วก็ทำการปลุกฝังวัฒนธรรมทางการเมืองที่สอดคล้องกับลัทธิคอมมิวนิสต์ในหมู่ประชาชนให้เป็นวัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่แทนแบบเดิมเพื่อให้ประชาชนหันมาสนับสนุนระบบการเมืองแบบเผด็จการเบ็ดเสร็จภายใต้การชี้นำของพรรคคอมมิวนิสต์ ดังนั้นวัฒนธรรมทางการเมืองซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างเสริมความชอบธรรมทางการเมืองให้กับระบบการเมืองทั้งหลายทั้งปวง

2. ข้อมูลพื้นฐานของเทศบาลตำบลชัยสมอทอด อำเภอบึงสามพัน จังหวัดเพชรบูรณ์

2.1 สภาพทั่วไป สภาพที่ตั้งเทศบาลตำบลชัยสมอทอด อำเภอบึงสามพัน ตั้งอยู่ทางตอนใต้ของจังหวัดเพชรบูรณ์ ที่พิกัด $15^{\circ} 45.984$ N $101^{\circ} 00.961$ E 100 ม.จากระดับน้ำทะเล มีพื้นที่อยู่ในเขตอำเภอบึงสามพัน ห่างจากจังหวัดเพชรบูรณ์ ประมาณ 85 กิโลเมตร ลักษณะที่ตั้งมีการคมนาคมสะดวก ระยะทางถึง กรุงเทพมหานคร ประมาณ 250 กิโลเมตร มีพื้นที่จำนวน 7.68

ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 4,800 ไร่ มีเขตการปกครองประกอบด้วยตำบลชั้นสมอทอดบางส่วน ได้แก่ หมู่ที่ 3, 4, 7, 9 และตำบลบึงสามพันบางส่วน ได้แก่หมู่ที่ 2, 3, 7, 9, 10

สภาพเศรษฐกิจและสังคมโดยภาพรวมเทศบาลตำบลชั้นสมอทอด จัดเป็นชุมชนศูนย์กลางในการพัฒนาพื้นที่ของอำเภอบึงสามพัน เป็นชุมชนที่หนาแน่น ประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ส่วนใหญ่จะอพยพมาจากจังหวัดต่างๆ เช่น นครสวรรค์ ลพบุรี พิษณุโลก และจากจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้มีขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมที่แตกต่างกันบ้าง แต่จากการที่ต้องประกอบอาชีพ รวมทั้งมีวิถีชีวิตอาศัยอยู่ร่วมกัน จึงไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งทางด้าน ความเป็นอยู่แต่อย่างใด ประชาชนตั้งบ้านเรือนหนาแน่น บริเวณ 2 ฝั่งของถนนสระบุรี-หล่มสัก มีสภาพเศรษฐกิจเป็นชุมชนศูนย์กลางด้านพาณิชยกรรม อุตสาหกรรมขนาดเล็ก-กลาง และเป็นศูนย์กลางด้านเกษตรกรรม จากลักษณะดังกล่าวทำให้สภาพเศรษฐกิจโดยรวมของเทศบาลตำบลชั้นสมอทอด มีความเจริญรุ่งเรืองพอสมควร

2.2 ด้านโครงสร้างพื้นฐาน การคมนาคมและขนส่ง เนื่องจากเทศบาลตำบลชั้นสมอทอด เป็นศูนย์กลางการคมนาคมขนส่งระดับ อำเภอบึงสามพัน โดยมีทางหลวงแผ่นดิน และทางหลวงจังหวัด และทางหลวงชนบท ผ่านใจกลางชุมชน จึงเป็นเส้นทางหลักของชุมชน ที่ใช้ในการติดต่อกับสังคมภายนอก นับว่าการคมนาคมในเขตเทศบาลตำบลชั้นสมอทอด และการเดินทางผ่านสัญจรไปมา มีความสะดวก รวดเร็ว เส้นทางคมนาคม คือ

1. ทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 21 สายสระบุรี – หล่มสัก
2. ทางหลวงจังหวัด หมายเลข 3004 สายวังพิกุล - ชั้นสมอทอด
3. ทางหลวงชนบท สายชั้นสมอทอด – บึงสามพัน

2.3 ด้านเศรษฐกิจ โครงสร้างทางเศรษฐกิจและรายได้ประชากร เทศบาลตำบลชั้นสมอทอดจัดเป็นชุมชนศูนย์กลาง ในการพัฒนาพื้นที่ภายในอำเภอ เป็นศูนย์กลางด้านพาณิชยกรรมพืชผลเกษตรกรรม มีการประกอบอาชีพ ด้านต่างๆ ดังนี้

- ประกอบอาชีพค้าขาย ร้อยละ 70
- ประกอบอาชีพทางการเกษตร ร้อยละ 10
- ประกอบอาชีพรับจ้างและอื่นๆ ร้อยละ 20

รายได้ต่อหัวประชากรโดยเฉลี่ย 20,000 บาท/ต่อปี

การเกษตรกรรม - ประชาชนรอบนอกชุมชนในเขตเทศบาลประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยมีข้าว โพดเป็นพืชเศรษฐกิจในระดับอำเภอและจังหวัด

- พื้นที่การเกษตร จำนวน 480 ไร่
- ครัวเรือนในภาคเกษตรกรรม จำนวน 54 ครัวเรือน

- ผลผลิตทางการเกษตรที่สำคัญคือ ข้าว ข้าวโพด ผัก ถั่วเขียว ผลไม้

การอุตสาหกรรม การประกอบกิจการอุตสาหกรรมในเขตเทศบาลตำบลชำบอง
ทอด ส่วนใหญ่เป็นในรูปแบบโกดัง คลังสินค้าทางการเกษตร นอกจากนี้ยังมีอุตสาหกรรมบริการขนาด
เล็กประเภทศูนย์บริการซ่อม เครื่องยนต์ รถยนต์ ตั้งอยู่ริมทางหลวงแผ่นดินสาย 21 สระบุรี-หล่มสัก
ตลอดแนว

- มีโรงงาน โกดัง คลังสินค้าการเกษตร จำนวน 8 โรง

- ศูนย์บริการซ่อมเครื่องยนต์ รถยนต์ อื่นๆ จำนวน 54 แห่ง

การพาณิชย์กรรม ลักษณะการค้าในเขตเทศบาลเป็นรูปธุรกิจการค้ารายย่อยตั้งอยู่
ริมทางหลวงแผ่นดิน ดินหมายเลข 21 สระบุรี-หล่มสัก และทางหลวงจังหวัด หมายเลข 3004 แยก
ประเภทธุรกิจการค้าและการบริการ ดังนี้

- ธุรกิจค้าส่งข้าวสาร จำนวน 11 ร้าน

- ร้านค้าวัสดุอุปกรณ์การเกษตร จำนวน 5 ร้าน

- ร้านค้าวัสดุก่อสร้าง จำนวน 5 ร้าน

- ร้านค้าเบ็ดเตล็ดและของชำ จำนวน 70 ร้าน

- ร้านอาหาร สถานเริงรมย์ จำนวน 10 ร้าน

- โรงแรมขนาดกลาง จำนวน 2 แห่ง

- ตลาดสดเอกชน จำนวน 4 แห่ง

- ธุรกิจด้านการเงินเช่น ธนาคาร จำนวน 5 แห่ง

คือ ธนาคารออมสิน, ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ธนาคารกสิกร
ธนาคารกรุงเทพฯ จำกัด ธนาคารกรุงไทย และธนาคารไทยพาณิชย์

การท่องเที่ยว สถานที่ท่องเที่ยวในเขตเทศบาลคือ จุดชมวิวดับบรรพตาราม หมู่ที่ 4
ตำบลชำบองทอดและมีที่บริเวณใกล้เคียงคือบึงสามพัน ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวพักผ่อนชมธรรมชาติ
เทศบาลตำบลชำบองทอด จึงเป็นจุดแวะพักจิบจ่ายใช้สอยของนักท่องเที่ยว

2.4 ด้านสังคม เทศบาลตำบลชำบองทอด มีจำนวนประชากร ณ วันที่ 31 ธันวาคม
2552 คือ

ชาย จำนวน 4,616 คน

หญิง จำนวน 4,787 คน

รวม จำนวน 9,403 คน

โดยมีลักษณะโครงสร้างประชากรทั่วไปเป็นลักษณะผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย และม
ีความหนาแน่นของ ประชากร จำนวน 1,432.29 คน/ตารางกิโลเมตร

การศึกษา ศาสนา ประเพณี ศิลปวัฒนธรรมการศึกษา การจัดการศึกษาในเขตเทศบาล แบ่งเป็นระดับประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษา โดยมีสถานศึกษา จำนวน 4 ประเภท และระดับ ดังนี้

1. โรงเรียนระดับประถมศึกษาสังกัดการศึกษาแห่งชาติ จำนวน 1 แห่ง
2. โรงเรียนเอกชน ระดับประถมศึกษา จำนวน 2 แห่ง
3. โรงเรียนเอกชน ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 2 แห่ง
4. โรงเรียนระดับอนุบาลเอกชน จำนวน 4 แห่ง
5. ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน จำนวน 1 แห่ง

2.5 ด้านการเมือง-การบริหาร โครงสร้างและอำนาจหน้าที่ในการบริหารงานของเทศบาลตำบลชัยสมอทอด มีโครงสร้างการแบ่งส่วนการบริหารงาน ดังนี้

1. สภาเทศบาล ประกอบด้วยสมาชิกที่ได้รับการเลือกตั้งจากประชาชน ที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลจำนวน 12 คน ทำหน้าที่นิติบัญญัติควบคุมตรวจสอบการบริหารกิจการของคณะฝ่ายบริหาร

2. ฝ่ายบริหาร ประกอบด้วย นายกเทศมนตรี และรองนายกเทศมนตรี จำนวน 2 คน มีอำนาจหน้าที่ในการควบคุมดูแลรับผิดชอบในการบริหารงานโดยทั่วไปของเทศบาลตามที่กฎหมายกำหนดไว้และให้เป็นไปตามนโยบายและงบประมาณที่ได้รับในแต่ละปี โดยรับผิดชอบการบริหารต่อสภาเทศบาล

3. พนักงานเทศบาล เป็นเจ้าหน้าที่ของเทศบาล มีการแบ่งส่วนงานการบริหาร ออกเป็นฝ่าย โดยคำนึงถึงลักษณะงานหน้าที่ และความรับผิดชอบโดยมีปลัดเทศบาลเป็นผู้บังคับบัญชาพนักงานประจำและลูกจ้าง และรับผิดชอบในงานประจำทั่วไปของเทศบาล

4. อำนาจหน้าที่ของเทศบาลตามพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 กำหนดอำนาจหน้าที่ของเทศบาล คือ อำนาจหน้าที่ตามที่กฎหมายจัดตั้งเทศบาลกำหนด และอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายเฉพาะอื่นๆ กำหนด

3. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างการเมืองภาคประชาชนที่มีความสัมพันธ์กับเรื่องการศึกษา ได้ดังต่อไปนี้

ประภาส ปิ่นตอกแต่ง (2541: 675 - 691) ทำการศึกษาเรื่อง “การเมืองบนท้องถนน 99 วันสมัชชาคนจนและประวัติศาสตร์การเดินขบวน ชุมชนประท้วงในสังคมไทย” ผลการวิจัยพบว่า

นโยบายและโครงการพัฒนาของรัฐที่ส่งผลกระทบต่อสภาพการดำรงชีวิตของชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในท้องถิ่นชนบทเป็นเงื่อนไขจำเป็น ส่วนเงื่อนไขเพียงพอมีด้านพัฒนาองค์กรและโครงสร้างโอกาสทางสังคมและการเมือง ในด้านสังคมการพัฒนาองค์กร ประกอบด้วยความเป็นองค์กรที่อิสระจากรัฐและพรรคการเมือง ความสามารถในการระดมทรัพยากรและระดมผู้เข้าร่วม การเคลื่อนไหว เป็นภาวะผู้นำรวมหมู่ การหนุนเสริมอย่างต่อเนื่องโดยองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) การบริหารจัดการ การชุมชนหรือเรียกร้องที่มีประสิทธิภาพ การสร้างกระบวนการเรียนรู้ ภายในที่ได้ส่งผลต่อ การแปรความเดือดร้อนเป็นการกระทำรวมหมู่ได้ การพัฒนาองค์กรเช่นนี้ เกิดขึ้น ในบริบทสิ่งแวดล้อมที่มีโครงสร้างโอกาสทางสังคม ซึ่งปราศจากการควบคุมปราบปรามอย่างสูง

นอกจากนี้ ยังพบว่า จุดหมายของขบวนการมีลักษณะกว้างไกลกว่าการเรียกร้องให้แก้ไขความเดือดร้อนเฉพาะหน้า คือ รวมถึงการผลักดันการเปลี่ยนแปลงนโยบายและกฎหมาย และการเปลี่ยนแปลงสัมพันธภาพทางอำนาจระหว่างรัฐกับชุมชน ตลอดจนการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการตัดสินใจสาธารณะ ในด้านวิธีการต่อสู้ใช้การสร้างอำนาจด้วยการทำพันธมิตรกับองค์กรพัฒนาเอกชน และนักวิชาการตลอดจนแสวงหาความเห็นใจจากสาธารณชน โคนอาศัยความร่วมมือจากสื่อมวลชน ในการบอกเล่าปัญหาความเดือดร้อน ความทุกข์ความยากไปสู่สังคม ทั้งหมดนี้ส่งผลเป็นความสำเร็จระดับหนึ่งในการผลักดันให้รัฐบาลตอบสนองจุดหมายของขบวนการ

ยุติธรรม ศิริอุเทน (2544: 428 - 443) จากการศึกษาเรื่อง “การเคลื่อนไหวทางสังคมการเมืองของชาวนาอีสานกรณีศึกษา มูลนิธิเกษตรกรไทย” ผลการวิจัยพบว่า เงื่อนไขบริบทที่เป็นสาเหตุทางสังคมของชาวนาอีสานที่เป็นสมาชิกมูลนิธิเกษตรกรไทย มีอยู่ 3 ปัจจัยคือ

1. เงื่อนไขด้านภาวะวิสัย (Objective Condition) คือ ความเดือดร้อนของชาวนาอันเนื่องมาจากปัญหาโครงสร้างเศรษฐกิจ ปัญหาหนี้สินนายทุนนอกระบบ ปัญหาหนี้สินที่เกิดจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรและความเดือดร้อนอันเนื่องมาจากภัยธรรมชาติ เช่น ความแห้งแล้ง

2. เงื่อนไขด้านอัตวิสัย (Subjective Condition) ได้แก่ ความตระหนักของผู้นำและสมาชิกของมูลนิธิของเกษตรกรไทยในความยากลำบากที่เกิดขึ้น อันเนื่องมาจากสาเหตุด้านภาวะวิสัย ซึ่งความตระหนักนี้ได้แก่ การนำสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นมาปรึกษาหารือกันในกลุ่มชนเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกันนำมาสู่การเรียนรู้การสร้างขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมขึ้น

3. เงื่อนไขที่เสริมการเอื้ออำนวย (Facilitating Condition) ได้แก่ ความสามารถในการรวมมวลชนของผู้นำและแกนนำสมาชิกเกษตรกรไทย ซึ่งเป็นชนชั้นชาวนานำไปสู่การจัดตั้งองค์กร

ชาวนาขึ้นมาเพื่อเป็นเครื่องมือในการเคลื่อนไหวทางสังคม และแรงสนับสนุนจากพันธมิตร นอกจากนี้ยังเกิดจากความอ่อนแอของรัฐบาลส่วนกลางที่มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลบ่อยครั้ง ทำให้เกิดช่องว่างอำนาจทางการเมือง มีผลต่อการเคลื่อนไหวทางสังคมชาวนา

รูปแบบการเคลื่อนไหวทางสังคมของมูลนิธิการเกษตรกรรมไทย ปรากฏในรูปแบบของการกระทำรวมหมู่ (Collective Action) และการรวมกันเป็นหมู่คณะ (Organization Movement) ซึ่งเป็นการกระทำเพื่อให้รัฐหันกลับมาสนใจในปัญหาของกลุ่มตน นอกจากนี้การเคลื่อนไหวทางสังคมของมูลนิธิการเกษตรกรรมไทย ถือว่าเป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบเก่า (Oldsocial movement) เนื่องจากการเคลื่อนไหวเพื่อผลประโยชน์ของคนชนชั้นเดียวคือ ชาวนา

ส่วนปัญหาอุปสรรคที่ทำให้การเคลื่อนไหวของมูลนิธิการเกษตรกรรมไทยไม่ประสบความสำเร็จและหยุดชะงักในบางโอกาส มีสาเหตุมาจาก 2 ปัจจัยหลักคือ

1. ปัญหาที่เกิดจากภายในองค์กร ได้แก่ การขัดแย้งทางความคิดระหว่างกลุ่มผู้นำการบริหารจัดการที่สมาชิกไม่มีส่วนรวม การทุจริตในองค์กร ความไม่เข้าใจของสมาชิกต่อแนวทางการดำเนินงานขององค์กร

2. ปัญหาที่เกิดจากภายนอกองค์กร ได้แก่ ปัญหาการต่อต้านจากรัฐและกลไกของรัฐ เช่น การออกแถลงการณ์ตอบโต้จากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร รัฐส่งคนมา สอดแนมและข่มขู่ผู้นำ การห้ามไม่ให้กำนันผู้ใหญ่บ้าน ครู เข้าร่วมชุมชนเคลื่อนไหวกับมูลนิธิ การเฉยเมยไม่ตอบสนองข้อเรียกร้องของชาวบ้านจากหน่วยงานภาครัฐ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป การเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวนาอีสานในปัจจุบัน เป็นการเคลื่อนไหวที่แสดงออกทางประชาธิปไตย มากกว่าการเคลื่อนไหวที่แสดงถึงแนวคิด การต่อต้านอำนาจรัฐชาวนาอีสานจะใช้ความรุนแรงก็ต่อเมื่อภาครัฐใช้กำลังบีบบังคับ การเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวนาอีสานในยุคปัจจุบันไม่ได้มุ่งหวังในการยึดอำนาจรัฐหากแต่ว่าความต้องการของพวกเขาอยู่ที่การแก้ไขปัญหาพื้นฐานในสังคมของชาวนาอีสานอย่างจริงจัง

ศยามล ไกยูรวงศ์ อัจฉรา รัศยุติธรรม และกฤษฎา บุญชัย (2545: 241 - 291) จากการศึกษาเรื่อง “ขบวนการเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือเพื่อพิทักษ์สิทธิชุมชน ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ การธำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์” ผลการวิจัยพบว่า การเคลื่อนไหวของคน เป็นการต่อสู้ที่พ้นไปจากกรอบทางชนชั้นที่หวังช่วงชิงอำนาจรัฐและพึงพิงอำนาจรัฐ ดังเช่น ขบวนการเคลื่อนไหวในรูปแบบเก่า แต่เป็นการต่อสู้เพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคมแก่ตนเองโดยมีจุดปะทะระหว่างอุดมการณ์ชาตินิยม ธรรมชาตินิยมกับอุดมการณ์สิทธิชุมชนมีการเคลื่อนไหวในทุกปริมณฑลโดยใช้กลไกทางรัฐธรรมนูญ สื่อมวลชนในการจัดทรัพยากรธรรมชาติเพื่อขยายพื้นที่ทางสังคม เพื่อเปลี่ยนแปลงนโยบาย กฎหมาย และสถาบันทางการเมืองการปกครองในระยะยาว โดย

ชี้ให้เห็นว่า ท่ามกลางการเปิดโอกาสทางการเมือง และในสถานะที่ไร้ความหวังจากสถาบันทางการเมือง คคน. ก่อตัวขึ้น มีกลุ่มบุคคลหลายฝ่ายเข้ามาเกี่ยวข้องกับทั้งในระดับท้องถิ่น ชาติและโลก มีเป้าหมายรวมกลุ่มและผนึกกำลังเพื่อแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งในการจัดทรัพยากรธรรมชาติ นำมาสู่การผลักดันให้เกิดการกระจายอำนาจในการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติสู่ชุมชน และผลักดันให้เกิดการปรับเปลี่ยนด้าน โครงสร้างการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืนและเป็นธรรมในระดับชาติ

ประภาส ปิ่นตอกแต่ง และอนุสรณ์ อุณโณ (2545: 291 - 353) จากการศึกษาเรื่อง “ขบวนการเครือข่ายประมงพื้นบ้านภาคใต้ กรณีศึกษาสมาคมฯ ชาวประมงพื้นบ้านอันดามัน” ผลการวิจัยพบว่า การประมงพื้นบ้านเติบโตมาพร้อมๆ กับการขยายตัวของภาคธุรกิจอุตสาหกรรม การประมงทะเลรัฐเป็นผู้สนับสนุนการทำประมงพาณิชย์อย่างแข็งขัน ส่วนการประมงพื้นบ้านภายใต้บริบทธุรกิจประมงพาณิชย์จึงเป็นไปได้อย่างกระท่อนกระแท่นและจำกัด มีสถานะต่ำถูกเอาเปรียบและไร้อำนาจต่อรองใดๆ จึงนำมาสู่รวมกลุ่ม ชมรมประมงพื้นบ้าน อันดามัน เกิดขึ้นจากการเรียนรู้เพื่อตอบโต้กับสภาพการเดือดร้อน โดยมีคนชั้นกลางในเมือง คือ นักอนุรักษ์เอกชน นักศึกษา ศิลปิน ได้เข้าไปมีส่วนช่วยในกระบวนการเรียนรู้และพัฒนากลุ่มองค์กรให้เข้มแข็งขึ้น

โดยสรุปแล้วจุดหมายในการเคลื่อนไหวของสมาคมฯ ชาวประมงพื้นบ้านมีหลายระดับ ซึ่งเกิดขึ้นท่ามกลางกระบวนการเรียนรู้ภายใต้การเคลื่อนไหวตลอดเวลานั้น จากประเด็นปัญหาปากท้อง สู่ประเด็นเรื่องประชาธิปไตย และประเด็นเรื่องการอนุรักษ์

มณีรัตน์ มิตรปราสาท (2545: 354 - 406) จากการศึกษาเรื่อง “ขบวนการของชาวสลัมในประเทศไทย” ผลการวิจัยพบว่า ยุทธศาสตร์และยุทธวิธีของการเคลื่อนไหวในขบวนการสลัม มีวิวัฒนาการตลอดระยะเวลา 30 ปีที่ผ่านมา สามารถกล่าวได้ว่า ความเคลื่อนไหวเรื่องการต่อสู้เพื่อสิทธิในที่อยู่อาศัย กรณีการต่อต้านการไร้รัฐ เป็นประเด็นที่มีความต่อเนื่องและได้รับความร่วมมืออย่างสูง จากชาวสลัมนำมาสู่การจัดตั้งองค์กรชาวบ้าน และการเคลื่อนไหวเชิงนโยบาย กระทบรัฐ และการเคลื่อนไหวในระดับสาธารณะ โดยทั้งนี้ขึ้นอยู่กับตัวแปรที่สำคัญ คือ สถานการณ์ไร้รัฐ การให้การสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชนและบทบาทของรัฐ (สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง) มีการดำเนินการเคลื่อนไหวเพื่อช่วยเหลือสมาชิกทั้งในระดับสาธารณะและระดับชุมชนมากขึ้น มีการขยายฐานของขบวนการสลัมกว้างขวางขึ้น แต่ขณะเดียวกันก็มีผลกระทบในเรื่องคุณภาพของขบวนการ กล่าวคือ ทำให้เกิดความขัดแย้ง และแบ่งแยกในขบวนการ และส่งผลให้การเคลื่อนไหวของสลัมลดความแหลมคมลงอย่างไรก็ตาม ขบวนการเคลื่อนไหวของชาวสลัมก็มุ่งเพื่อให้ได้มาซึ่งความยอมรับจากสาธารณะ อันเป็นสิทธิทางสังคมอีกด้วย

โศพล ศิริไสย์ (2545: 261 - 283) จากการศึกษาเรื่อง “บนเส้นทางสู่ความเป็นประชาสังคมของชาวบ้าน: จากสมัชชาเกษตรกรรหาย่อยภาคอีสานสู่สมัชชาสังคม” ผลการวิจัยพบว่า ขบวนการเคลื่อนไหวขององค์กรชาวบ้านได้รับผลักดันจากองค์กรพัฒนาเอกชนหรือ NGOs ซึ่งมีบทบาทอย่างสำคัญทั้งการสร้างระบบและมีอำนาจจากการต่อรองภายใต้ปรัชญา “วัฒนธรรมชุมชน” เชื้อมั่นในศักยภาพของชาวบ้านนำมาสู่การเคลื่อนไหวที่เป็นรูปธรรมมีการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายเพื่อเคลื่อนไหวในนามสมัชชาเกษตรกรรหาย่อยภาคอีสาน ซึ่งแนวทางยุทธศาสตร์รูปแบบการเผชิญหน้า (conflict model strategy) ในการสร้างพลังการต่อรองกับอำนาจรัฐ เช่น การประท้วงหรือการเดินขบวนต่อต้าน เพื่อให้รัฐหันมาสนใจปัญหาชาวบ้าน รวมทั้งเรียกร้องความสนใจและความเห็นอกเห็นใจจากสาธารณะในขณะเดียวกันก็สร้างเครือข่ายพันธมิตรกับกลุ่มพลังต่างๆ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ

ต่อมาสมัชชาเกษตรกรรหาย่อยภาคอีสานจากแรงกดดันภายใน จากสาเหตุหลายประการ การแบ่งเป็นฝักเป็นฝ่ายและไม่วางใจกันเอง นำมาสู่การจัดตั้งสมัชชาคนจนภายใต้การนำ ของนาย นคร ศรีพิพัฒน์ คือการให้ความสำคัญกับเจรจากับภาครัฐมากกว่าการก่อม็อบหรือการประท้วง เพราะได้สรุปบทเรียนที่ผ่านมาชาวบ้านต้องสูญเสียเวลาและเงินทองไปกับการก่อม็อบประท้วงโดยไม่ได้อะไรเลย สมัชชาเกษตรกรรหาย่อยภาคอีสานยุคใหม่จะหันไปเห็นความสนใจ เรื่องปากท้องและเรื่องเศรษฐกิจมากขึ้นหากจำเป็นต้องใช้มาตรการประท้วงก็ต้องทำแต่ต้องพิจารณาให้รอบคอบมากกว่าเดิม นำมาสู่การแบ่งแยกและเกิดเป็นกลุ่ม “สมัชชาคนจน” ซึ่งมองแนวทางการเจรจากับนักการเมืองเป็นแนวทางที่ผิดพลาด เพราะไม่สามารถสร้างพลังต่อรองได้

ดังนั้นสมัชชาคนจนจึงมุ่งใช้แนวทางขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่แข็งกร้าว เพราะประการณ์ที่ผ่านมา สอนให้รู้ว่าการเจรจากับรัฐที่ผ่านมารั้งแล้วครั้งเล่าเป็นความพยายามที่สูญเปล่า ผลการเจรจาทุกครั้งจะต้องลงเอยด้วยการตั้งกรรมการในที่สุดเรื่องก็เงียบหายไป เพราะกรรมการไม่มีกฎหมายรองรับอำนาจในการแก้ไขปัญหา และไม่ได้ความร่วมมือจากกลไกของระดับท้องถิ่น การเดินขบวนกดดันรัฐบาลจึงเป็นทางเลือกสุดท้ายที่เหลืออยู่ สมัชชาคนจนจึงเน้นการเคลื่อนไหวแบบ (ดาวกระจาย) คือ ให้กลุ่มปัญหาต่างๆ ที่มีผู้นำอยู่แล้วในแต่ละท้องถิ่นสามารถจัดประชุมได้อย่างอิสระแต่ให้มีการประสานงาน การให้การสนับสนุนช่วยเหลือซึ่งกันและกันตลอด ผิดกับวิธีของสมัชชาเกษตรกรรหาย่อยภาคอีสานที่เคลื่อนไหวในลักษณะองค์กรที่จะต้องมีการประชุมลงมติของคณะกรรมการบริหารก่อน หากการเคลื่อนไหวไม่ผ่านมติของคณะกรรมการ ถือว่าเป็นการแอบอ้าง